

УДК 159.955:378.14.015.62(075.8)

Л.О. Федорович

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ, МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ

У статті автором проаналізовано психологічні ресурси забезпечення успішності навчальної діяльності студентів майбутніх логопедів у процесі оволодіння майбутньою професією.

Ключові слова: психологічні ресурси, когнітивний стиль, навчальна діяльність, студенти майбутні логопеди.

В статті автором проаналізовані психологічні ресурси забезпечення ефективності учебної діяльності студентів майбутніх логопедів в процесі оволодіння майбутньою професією.

Ключевые слова: психологические ресурсы, когнитивный стиль, учебная деятельность, студенты будущие логопеды.

Основною метою державної політики в галузі вищої освіти є створення умов для розвитку особистості кожного громадянина України, оновлення змісту освіти й організації навчально-виховного процесу відповідно до європейських і світових стандартів [2]. Нові стратегічні орієнтири розвитку системи освіти зумовили зміну навчальної й виховної мети освіти, зокрема перехід до компетентнісної парадигми, що передбачає формування у студентів таких пізнавальних і особистісних якостей, які забезпечували б їх готовність до професійного, соціального самовизначення у сучасних умовах, що зумовило вибір мети нашого дослідження, а саме пошуку психологічних ресурсів забезпечення успішності навчальної діяльності студентів у процесі оволодіння майбутньою педагогічною професією.

Активно зростаючий інтерес до проблем особистості зумовлений, з одного боку, кризою громадської самосвідомості, ускладненням життєдіяльності людини, а з іншого – підвищенням ролі суб'єктивного фактора, значимістю самобутньої духовної культури окремої особистості в освітньому процесі та суперечностями, що характеризують його сучасний стан: між концептуально-методологічним оновленням основ процесу формування ціннісних

орієнтації та традиційною системою методичних засобів його реалізації, між якісно новим поглядом на особистість майбутнього фахівця як на суб'єкт духовного самовизначення у діалозі культур та практикою уніфікованого підходу до навчально-виховного процесу [2]. З високим рівнем конкуренції серед фахівців сьогодні різко зростають вимоги до професійної підготовки в період навчання у вищих освітніх закладах.

Нині загально визнаним у психолого-педагогічній науці є уявлення про інтелектуальні можливості особистості як основний ресурс, що зумовлює високу ефективність навчальної діяльності. У цьому зв'язку виникло поняття научуваності як виявлення рівня інтелектуального (розумового) розвитку. Научуваність детермінує успішність оволодіння новими знаннями, а інтелект – успішність застосування знань у вирішенні завдань [1; 2; 3]. Оцінювання розумового розвитку студентів зазвичай пов'язують із визначенням так званих "зони актуального розвитку" (рівня сформованості загальних інтелектуальних здібностей) та "зони найближчого розвитку" (показників научуваності). Перша створює базис, який може бути розвинений певною системою навчання, друга – характеризує темп приросту і ефективність інтелектуальної діяльності. Йдеться про наявність певних структур у психічному апараті людини, які є стабільними та необхідними для забезпечення продуктивності пізнавальної діяльності, і можуть бути операціоналізовані у понятті "інтелект". Інтелект – здатність осмислено набувати, відтворювати і використовувати знання, розуміти конкретні й абстрактні ідеї, осягати стосунки між ідеями та образами. У рамках психологічних теорій інтелекту основні дослідження є орієнтованими на виявлення механізмів інтелектуальної активності. М. Холодна [4] виділяє кілька основних психологічних підходів, для яких характерна певна концептуальна лінія в трактуванні природи інтелекту: феноменологічний підхід – інтелект як форма змісту свідомості; генетичний підхід – інтелект як наслідок адаптації; соціокультурний підхід – інтелект як результат процесу соціалізації, а також впливу культури в цілому; процесуально-діяльнісний підхід – інтелект як особлива форма людської діяльності; освітній підхід – інтелект як продукт цілеспрямованого навчання; інформаційний підхід – інтелект як сукупність елементарних процесів перероблення інформації; функціонально-рівневий підхід – інтелект як система різнорівневих пізнавальних процесів; регуляційний підхід – інтелект як чинник саморегуляції психічної активності.

Проте, до сьогодні не існує чіткого розуміння природи психічної реальності, яку зазвичай називають "інтелектом" й робота інтелекту більшості людей (як дітей, так і дорослих) характеризується переважанням того або іншого когнітивного стилю. Когнітивні стилі –

це індивідуально-своєрідні способи переробки інформації, що характеризують специфіку складу розуму конкретної людини і відмітні особливості її інтелектуальної поведінки. Вони зумовлюють поведінку особистості та її діяльність, виступають важливою характеристикою життєдіяльності людини в цілому [1]. Переважаючи когнітивні стилі є достатньо стійкими впродовж життя й з віком не змінюються. М. Холодною введено поняття "Індивідуальний пізнавальний стиль", що складається у міру освоєння суб'єктом різних видів стильової поведінки та є ієрархічною структурою: стилі кодування інформації – стилі переробки інформації (когнітивні стилі) – стилі постановки і вирішення проблем – стилі пізнавального відношення до світу (епістемологічні стилі) – персональний пізнавальний стиль [4].

Таблиця 1.

Рівні стильових утворень та їх взаємодія

Стилi кодування інформації (I рівень)	Стилi перероблення інформації (когнітивні стилi) (II рівень)	Стилi постановки й вирішення проблем (стилi мислення) (III рівень)	Стилi пізнавального відношення до світу (епістемологічні стилi) (IV рівень)
Предметно- практичний	Не виявлено	Адаптивний (виконавчий)	Емпіричний (спостереження)
Візуальний	Полезалежність/ полenezалежність Імпульсивність/ рефлексивність	Евристичний	Конструктивно- технічний (експеримент)
Словесно- мовний	Вузкий/широкий Аналітичний/синтетичний Когнітивна простота/складність	Дослідницький Інноваційний	Раціональний (узагальнення і обґрунтування)
Сенсорно- емоційний	Ригідний/гнучкий Фізіогномічний/ буквальний Повільний/швидкий	Смислоутворю- вальний	Рефлексивно- медитативний (інтуїція) Хаотичний (надзадача)

Оскільки, якість професійної підготовки пов'язана з індивідуально-психологічними характеристиками і особливостями пізнавальних процесів особистості студента й зміна мети освіти зміщує акцент з розвитку здібностей студентів на створення необхідних умов для їх інтелектуального виховання, пізнавальної та особистісної сфер, то це зумовлює: необхідність рефлексивного аналізу відповідності традиційно використовуваних змісту і методів навчання і нових цілей навчання і розвитку студентів; широке використання особистісно орієнтованих і розвиваючих освітніх технологій, що вимагає

перетворення знань, умінь і навичок з мети навчання у засіб розвитку пізнавальних, особистісних здібностей; створення таких умов навчання і розвитку особистості, які забезпечують можливість удосконалення інтелектуальних здібностей студентів на основі збагачення їх розумового досвіду.

Дослідження і розробка даної проблеми є необхідним етапом на шляху індивідуалізації навчання й підвищення його ефективності. Когнітивний стиль впливає на різні аспекти поведінки людини, на що указують такі автори, як В. Аллахвердов, О. Асмолов, М. Вікат, В. Колга, М. Смирнов, О.Тіхоміров, Ю. Трофімов, М. Холодна та ін. [3]. На недостатність вивчення проблеми зв'язку когнітивного стилю з успішністю навчальної діяльності указують роботи психологів (М. Єгорова, О. Єршов, І. Козлова, М. Роговін, Berger, Johnson, Nias та ін.).

Вищий навчальний заклад покликаний давати не тільки знання, але й формувати особистість педагога, то основною тезою інноваційного навчання є те, що всі студенти без виключення можуть навчатися [4]. Єдине, що робить їх нездатними до навчання, – це невідповідність навчального середовища їх індивідуальності, що спонукає навчальний заклад зайняти позицію орієнтовану на індивідуальність суб'єктів навчання, а саме створення інноваційної моделі вищої освіти з впровадженням системи психолого-педагогічного супроводу, яка забезпечує підтримку навчального процесу в межах вищого навчального закладу.

Оскільки, сьогодні значущості набувають дослідження, що дозволяють виявити зв'язок когнітивно-стильових характеристик особистості з успішністю її пізнавальної діяльності, то одним з психологічних ресурсів забезпечення ефективної професійної підготовки визначаємо врахування їх у навчальному процесі індивідуальності тобто врахування когнітивного стилю студентів може стати основою для індивідуалізації навчального процесу з метою підвищення його ефективності [4]. Оскільки, в останні десятиріччя у психології пізнання активніше став виявлятися інтерес до індивідуальної специфіки інтелектуальної діяльності у різних напрямках, то сьогодні можна констатувати наявність чотирьох типів стильових властивостей інтелекту, таких, як стилі кодування інформації, когнітивні стилі, інтелектуальні стилі й епістемологічні стилі [3]. Проте, вперше питання про існування індивідуальних розбіжностей у способах кодування інформації поставив російський фізіолог І. Павлов у рамках свого навчання про дві сигнальні системи кори головного мозку. Перша сигнальна система здійснює аналіз і синтез безпосередніх впливів зовнішньої дійсності й внутрішнього середовища організму з опорою на чуттєві враження (сенсорні та

перцептивні сигнали). Друга сигнальна система забезпечує орієнтування в середовищі за допомогою слова з опорою на різні форми мовної діяльності (словесні сигнали). При цьому І. Павлов завжди особливо підкреслював, що варто говорити про взаємодію першої та другої сигнальних систем, оскільки вони не можуть функціонувати автономно або паралельно. Перевага першої сигнальної системи створює передумови для формування особистості "художнього типу" (високий рівень образно-просторових здібностей, труднощі в довільній регуляції діяльності тощо), перевага другої сигнальної системи – особистості "розумового типу" (високий рівень словесно-логічних здібностей, підвищена схильність до самоконтролю тощо). По суті І. Павлов описав два базових засоби кодування інформації, що відповідають особливостям побудови й функціонування головного мозку: чуттєво-наочний (образний) і словесно-мовний [6]. На сучасному рівні співвідношення першосигнальних і другосигнальних засобів кодування інформації розглядають як проблему міжпівкульової спеціалізації із закріпленням чуттєво-образної форми презентації дійсності за правою півкулею, а вербально-логічної – за лівою. Серед численних фактів, отриманих у рамках цього напряму досліджень, найбільш важливими є результати, що доводять безперервну взаємодію півкуль і, отже, процес постійного взаємоперекладу інформації, що надходить, у двох базових модальностях ментального досвіду (візуальної і словесно-мовної) [6].

В умовах сучасного навчального закладу навчальний матеріал може бути презентований у різних модальностях, що створює "перцептивні" коридори й задає напрям подальшого аналітико-синтетичного перероблення інформації. Такий підхід базується на уявленні про існування індивідуально-своєрідних засобів сприйняття інформації: репрезентативних систем, стилів кодування інформації [3; 4; 5]. Ефективність будь-якого виду комунікації (у тому числі й навчальної) значною мірою залежить від особливостей сприйняття в тій або іншій сенсорній модальності, при цьому слабка інтеграція інформації, яка надходить від різних модальностей, може бути причиною низької успішності навчання. У зв'язку з цим, індивідуальні репрезентації світу можуть стати мішенями психолого-педагогічного впливу, а саме: при розробленні засобів і методів навчання, адекватних стилям сприйняття інформації в студентів, що складає перший рівень індивідуального пізнавального стилю, зокрема індивідуальних засобів кодування інформації як одного із ресурсів успішного навчання студентів.

У сучасному вітчизняному психологічному просторі проблема стилів кодування інформації є мало розробленою [3; 4; 5]. Відзначається недостатня теоретична й експериментальна опрацьованість самого поняття "стиль кодування інформації", а

вивчення впливу стильових особливостей сприйняття студентів на процес навчання наведено у нечисленних вітчизняних роботах [3; 4; 5]. Разом із тим організація навчального середовища з опорою на індивідуальні особливості сприйняття дозволить створити систему психологічно обґрунтованих засобів і методів презентації навчального матеріалу, а також впливу на окремих студентів з метою підвищення ефективності навчального процесу й професійного розвитку особистості. Тому першим етапом нашого дослідження психологічних ресурсів забезпечення успішності навчання студентів стало розроблення методики діагностики стилів кодування інформації (СКІ) [5]. Специфічні методики, що діагностують стилі кодування інформації, украй нечисленні, а ті, які застосовують (найчастіше це перекладені, наприклад БіАС-тест, АОСН), є неадаптованими для вітчизняної культури, що істотно обмежує їхні психодіагностичні можливості. Для діагностики когнітивних стилів студентів майбутніх логопедів на етапі констатувального експерименту нами було використано методику діагностики стилів кодування інформації Є. Фролової. Методологічною основою для розроблення методики став стильовий підхід у вітчизняній психології (М. Холодна), у руслі якого виокремлено п'ять стилів кодування інформації: візуальний, аудіальний, предметно-практичний, словесно-мовний і сенсорно-емоційний, які складають її шкали. Стимульний матеріал методики діагностики СКІ складається із шістьох серій фрагментів тексту, що містять різні варіанти опису загальновідомих предметів та явищ ("книга", "вітер", "телефон", "вода", "ручка", "вогонь"). Кожний варіант опису виконаний із використанням предикатів одного з п'яти стилів кодування інформації. Досліджуваному пропонують за 5-бальною шкалою оцінити кожен фрагмент тексту за ступенем суб'єктивної привабливості. При створенні стимульного ряду було використано ідею про те, що як засіб діагностики може бути застосовано метод, оснований на несвідомому віддаванні переваги опису предмета або явища, виконаного в стилі кодування інформації, що збігається із власним домінуючим стилем.

При традиційному навчанні презентація навчальної інформації є орієнтованою на словесно-символічний спосіб кодування інформації, що забезпечує оптимальну траєкторію навчання не для всіх студентів, що зумовлює необхідність оцінювання розвиненості різних стилів кодування інформації у студентів. В експерименті приймали участь студенти майбутні логопеди 1-4 курсів освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" 69 осіб. За допомогою методики діагностики СКІ було встановлено відсоткові частини переважання кожного СКІ у студентів. Результати розподілу студентів за переважаючими стилями кодування інформації наведено у таблиці 2.

Таблиця 2.

Розподіл студентів за переважаючими стилями кодування (у %)

Кількість студентів	Стилі кодування інформації				
	Візуальний	Аудіальний	Предметно-практичний	Сенсорно-емоційний	Словесно-мовний
Студенти	31,0	25,4	19,6	14,0	10,0

Як видно з наведених даних розподіл переважаючих стилів кодування інформації: найбільш вираженим є візуальний (31%), на високому рівні виразності знаходяться аудіальний і предметно-практичний (25,4 і 19,6 % відповідно). Найменш представленим є словесно-мовний (10,0 %).

Таким чином, ресурсом забезпечення успішності навчання студентів майбутніх логопедів може бути вибір засобів навчання з врахуванням когнітивних стилів, зокрема кодування інформації. Можливим шляхом реалізації цього підходу може бути організація навчального процесу та викладання спрямоване на розвиток словесно-мовного стилю кодування інформації, а також розвитку візуальності, що запускає теоретичне словесно-логічне мислення й сприятиме формуванню логічного вербального мислення.

Отже, проблема врахування когнітивних стилів студентів при організації процесу навчання у вузах недостатньо вивчена й на наш погляд, врахування індивідуальних когнітивних стилів при підготовці студентів у вузах є резервом підвищення ефективності освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Абакумова И. Б. Когнитивный стиль студента как фактор успешности его обучения / И.Б. Абакумова, И.П. Шкуратова // Когнитивные стили. Тезисы научно-практического семинара / Под ред. В. Колги. – Таллинн, 1986. – С. 120-122.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України / Анатолій Миколайович Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – С. 306-314.
3. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М. А. Холодная. – СПб. : Питер, 2004. – 384 с.
4. Холодная М. А. Сенсорно-эмоциональный опыт как когнитивная составляющая в структуре индивидуального интеллекта / М.А. Холодная // Психологические проблемы индивидуальности. – Вып. 1. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1983. – С. 59-61.
5. Пулькина О. А. Взаимосвязь успеваемости студентов педагогических вузов с их темпами восприятия / О. А. Пулькина //

Вестник МГОУ. Сер. Психологические науки. – М.: Изд-во МГОУ. – 2007. – № 3. – С. 85-89.

6. Палій, А. А. До проблеми стильових проявів інтелекту [Текст] / А. А.Палій // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. I. – С. 185-189.

In article the author analyses psychological resources of maintenance of efficiency of educational activity of students of the future logopedists in the course of mastering by the future trade.

Keywords: psychological resources, cognitive style, educational activity, students the future logopedists.

Отримано 27.2.2012

УДК 376.36-053.4:811.161.2'367

Т.М. Швалюк

ФОРМУВАННЯ СКЛАДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті визначено основні завдання означеної проблеми, висвітлено науково-методично обґрунтовану поетапну методику формування складносурядних, складнопідрядних багатоконпонентних речень, складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Подана система логопедичної роботи з формування синтаксичної сторони мовлення побудована відповідно до завдань та змісту кожного етапу навчання. Проаналізовано та узагальнено результати формувального експерименту.

Ключові слова: тяжкі порушення мовлення, складносурядні, складнопідрядні багатоконпонентні речення, складні синтаксичні конструкції.

В статье раскрыты основные задачи данной проблемы, описана научно-методически обоснованная поэтапная методика формирования сложносочиненных, сложноподчиненных многокомпонентных предложений, сложных синтаксических конструкций с разными видами